

ПИТАННЯ ПРО КАТЕГОРІАЛЬНУ ВИЗНАЧЕНІСТЬ ПОНЯТТЯ "ТОЛЕРАНТНІСТЬ"

У статті розглянуто різноманітні підходи до визначення поняття "толерантність". Передусім підкреслено необхідність мультипарадигмалістського освоєння цього концепту в контексті діалектики загального – особливого – одиничного, взаємодії з різними баченнями "Я-концепції" та реаліями сучасної соціальної практики.

Актуальним нині питанням для дослідників толерантності як соціокультурного феномену є визначення універсального для гуманітарних наук самого цього поняття. За виданою ще за радянських часів (Главная редакция Украинской Советской Энциклопедии, 1984 р.) енциклопедією, толерантність, як поняття, представлено (у перекладі з латини) як терпимість щодо чужих поглядів та вірувань. Цікаво зазначити, що більш розгорнуте уявлення про толерантність у статті викладено в суто природничому, чи б пак навіть медичному, аспекті – як нездатність організму реагувати відповідним чином на певну зовнішню загрозу, і тоді задля підвищення захисних сил (імунітету) – пропонується збільшити дозу антигену. Тобто, якщо поведінкові реакції суб'єкту вважаються недостатніми з позицій інтересів соціуму, то слід піддати більшій, сильнішій стимуляції систему інтересів особи (як же тут не пригадати звернення Сталіна до архетипічного "Браття та сестри!", коли стимулююча сила мотивації іншого системного порядку не відповідала завданню порятунку радянського суспільства. Сьогодні таке визначення не розкриває у повній мірі феномен толерантності. Отже, метою статті є аналіз різноманітних підходів до тлумачення поняття "толерантність" та виявлення методики їх мультипарадигмалістського освоєння.

Виданий Києво-Могилянською Академією словник з сучасної соціальної політики пропонує розглядати толерантність виключно як рису політичної культури [1: 201], що, на нашу думку, є слушним, з огляду на суспільні перетворення, але вкрай недостатнім для розуміння та розвитку евристичного потенціалу поняття "толерантність" у контексті налаштованості на розробку теоретико-методологічного забезпечення цих перетворень.

Завдяки соціо-гуманітарному глоссарію, цей феномен можна представити як кризу ідентичностей, що лише загострюється за часів глобальних змін та поширення інформаційних технологій. Звичайно, наступати на історичні граблі вульгарно-спрощених порівнянь суспільства з організмом, а людини чи якогось явища, структури, відношення у ньому – із певним органом або процесом у феноменах природних (як натуральних, природничих) не варто; місцезнаходження понять визначаються специфікою розвитку предмету, але за доби мультипарадигмалізму (В. Судаков) необхідним стає креативне запозичення.

На перетвореннях та обмінах смислів зупиняється багато хто з вітчизняних дослідників (С. Макеєв, В. Степаненко, А. Лобанова та інші). Особливо, коли макроструктурною теорією, що здатна поєднати квантифікаційний та аксіологічний виміри буття за принципами розвитку та всезагальності (де остання, перефразуючи Г. Гегеля, надає і суб'єкту, і предметові дослідження чесноти самопостави й гідності), виступатиме філософія – мистецтво питань непозірних, і науки розмірковувати, не ображаючи(сь). Необхідність саме філософської рефлексії тим очевидніша у контексті того, що найбільш розгорнуте визначення толерантності на сьогоднішній день розміщене в британському психологічному словникові, де підкреслюється ціннісна амбівалентність цієї дефініції. Адже, з одного боку, толерантність відноситься до засад ліберального світогляду з усілякими позитивними коннотаціями щодо захисту прав людини та творчої свободи самовираження у сучасному культурному розмаїтті, а з іншого – зазначається неприродний, вимушений та штучний характер такого терпіння, сумнівні преференції стриманості, як надбання цивілізації [2: 363].

Досить знаменним, але аж ніяк не надихаючим фактом можна вважати те, що у фундаментальній праці із загальної соціології сучасних російських учених [3: 100, 102, 106] не знайшлося місця, щоб висвітлити феномен толерантності, хоча, власне у розділі про типи, принципи та форми регуляції соціальних взаємодій йдеться і про розмаїття суспільних зв'язків та виборів, і про преференції особистісних регулятивів, що аж ніяк не перекреслюють сутності соціального як очікуваного, тобто передбачуваного. Вітчизняні соціологи, аналізуючи феномени становлення громадянського суспільства на Україні [4] також не зупиняються на визначенні толерантності як специфічного явища й риси сучасної соціальної практики ні аналізуючи глобалізацію, ані пропонуючи напрями й засади проведення моніторингу соціальних змін в українському суспільстві на сучасному етапі його розвитку.

Це можна певним чином пояснити виходячи із специфіки жанру "навчальний посібник", але, якщо ми налаштовані на поєднання наукових розвідок із освітніми процесами, при тому що останні на разі стають дійсно процесуальними, тренінговими і повсякчасними, виражаючись через визначення Болонських Угод, мають вписуватися в життєвий шлях людини як невідмінна складова його змісту; так от, саме освіта потребує залучення до відкритості наукового пошуку, аби здійснилося те "зараження та нав'ювання", без якого будь-яка інформація не перетвориться на знання, а залишиться дидактичним матеріалом, що "здали та й забули". Слід зауважити, що проблемою толерантності наші науковці якраз і переймаються, при цьому аналізуючи її і як філософсько-світоглядну проблему [5], і як принцип консолідації вітчизняного соціуму [6], і як прояв свободи особистості [7], і в контексті пошуків позитивних рішень у конфліктах, через які, власне, і досягає розвитку суспільна практика демократичної держави [8].

Велику увагу питанням толерантності приділяє автор підручника з комунікативної практичної філософії А. Єрмоленко [9], втім не зупиняючись окремо на дефініюванні поняття як воно є. Цілком слушною, як на наш погляд, є думка дослідника щодо того, що спорідненість багатьох понять, з урахуванням також латентної форми функціонування багатьох явищ, не дозволяє редукувати філософські суперечки щодо категоріальної визначеності до простих "за" чи "проти".

Позиціонування поняття толерантності передбачає розвиток самої наукової думки, що вже не наполягає на єдності множинного як об'єктивного, наперед заданого загального для людської свідомості. Воно саме вже виступає як результат синтезу, діяльності людського духу, що і творить цю єдність [10].

Філософське підґрунтя визначення поняття "толерантність" передбачає діалектику пошукового дискурсу незмінних інваріантів суспільної практики та індивідуальної практики вирішення проблем толерантності в життєдіяльності конкретної історичної особистості, що наповнює (свідомо чи тільки почасти свідомо – це є окреме питання) граничними смислами

культури власну екзистенційну незахищеність. Саме через це, відокремлення та визначення толерантності в системі (і через систему) інших понять і дефініцій необхідно здійснювати шляхом певної систематизації та підпорядкування, наприклад, нам здається результативним використати евристичний потенціал "Я-концепції", проаналізувавши останню в кількох найбільш показових теоретичних дослідженнях, для того щоб показати не тільки можливості взаємозбагачення цих категорій, але й неминучість їх взаємодії у процесі розгортання та розвитку гуманістичного змісту; взаємообумовленості у процесах функціонування, здійснення соціальної практики.

Терпимість до чужих думок, ідей, вірувань, вчинків, як визначає толерантність авторський колектив культурологічного словника [11], з нашої точки зору, потребує також звернення до проблеми співвіднесення індивідуального та соціально-практичного темпоритмів життєздійснення, нормативів та нормотворення, як постійного процесу вдосконалення правил взаємодії на базі особистісної та суспільної рефлексії, свідомої імперативізації принципів зворотнього зв'язку. Без усвідомлення та вдосконалення не тільки юридичного, економічного та інших, а, перш за все, правового поля (що є більш широким та генералізованим поняттям щодо першого) низки констант і перемінних, неможлива практична імплементація толерантності, а, відтак, виникають умови профанації поняття як категоріального інструменту практичного пізнання й перетворення.

Аксіологічна пріоритетність толерантності як наукової категорії, зняряддя соціокультурного пошуку та поняття онтологічно укоріненого, ні у якому разі не послаблюють її суспільно-практичної інтенційності. Міркування щодо того чи "не зменшилося, не побільшало, бо завжди була та й буде" не можна легітимізувати, хоча б у суспільній свідомості. На разі особистісне "роби, що мусиш і нехай буде, як буде", при усьому захопленні Марком Аврелієм, також не досить доречно за умови застосування толерантності як імперативу. Погоджуючись із В. Гамідовим щодо того, що "тільки гарантоване законом право самовираження дає змогу людині обстоювати свої переконання, припускаючи поважливе ставлення до неї з боку іншої особистості, колективу або держави" [7: 20], на разі хочемо підкреслити необхідність, по-перше, опрацювання низки взаємоузгоджених правил щодо імплементації толерантності як ідеологічного гасла в повсякденну практику суспільства. Це буде, на нашу думку, вимагати додаткового серйозного аналізу концептів у кроскультурних засадах толерантності, особливо з боку соціально-психологічних аспектів практичної алгоритмізації явища, що освоюється соціумом на різних щаблях (макро-, мезо-, мікрорівні) буття його як системи взаємодіючих індивідуумів. По-друге, хочеться звернути увагу усіх небайдужих та дотичних до такої проблематики, на необхідність урахування всіх вимірів психічного світу як людини, так і соціально-архетипічних феноменів, що можуть сприяти чи, навпаки, стояти на перешкоді реальному розгортанню толерантності як принципу функціонування сучасної спільноти людства.

Про раціональні смисли ірраціонального, свободу у її розумінні через контексти протиставлення кордоцентризму-тоталітаризму цікаво і ґрунтовно пише В. Ільїн [12], на концепти якого варто було б зважати при розробці категорії толерантності.

Але чи будемо ми аналізувати шляхи збереження довкілля, спираючись на розуміння М. Гайдеггером етосу як місця перебування людини (а не лише сукупності моральних засад), чи будемо розглядати довкілля суто соціальне – проблеми його гуманістичної модернізації, гармонійного долучення України до глобальних процесів та перетворень у світовій цивілізаційній спільноті; чи зупинимся на теоретичних положеннях рівноправності в дискурсі щодо трансцендентальних вимірів буття – все це буде вимагати чіткого розуміння самих концептуальних засад та методологічних інтенцій поняття "толерантність".

Те, що феномен толерантності використовується і культурологами, і психологами, і політиками, не кажучи вже про філософів, ще більше зобов'язує всіх представників соціогуманітарного знання до інтеграції поняття на відповідному теоретико-методологічному ґрунті. Власне, практичне, соціологічне застосування категорії толерантності, вимагає не просто розуміння її належності до міждисциплінарних понять, але й, перш за все, кроскультурного, історичного, антропологічного і, водночас, соціотехнологічного підходу до застосування цього поняття. Тільки спираючись на діалектичний принцип розвитку, на необхідність урахування всіх конкретно-історичних культурних коннотацій, на принцип критичного реалізму К. Поппера, ми зможемо толерантно розкривати і використовувати протиріччя сучасного життя заради власного розвитку та суспільного поступу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Словник із соціальної політики. – К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2005. – 364 с.
2. Большой толковый психологический словарь. – М.: THE PENGUIN, 2000. – Т. 2 – С. 363.
3. Общая социология: Учебное пособие / Под общ. ред. проф. А.Г. Эфендиева. – М.: ИНФРА 2000. – 654 с.
4. Структурні виміри сучасного суспільства: Навч. посібник / За ред. С. Макеєва. – К.: Інститут соціології НАН України, 2006. – 372 с.
5. Іщенко Ю.А. Толерантність як філософсько-світоглядна проблема // Філософська і соціологічна думка. – К., 1998. – № 4. – С. 75-79.
6. Кравченко П. Толерантність як принцип консолідації вітчизняного соціуму // Філософські обрії. – К., 2000. – № 3. – С. 49-61.
7. Гамідов В.М. Толерантність як прояв світоглядної свободи особистості // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. пр. – К.: Укр. Центр духовної культури, 2006. – Вип. 51. – С. 20.
8. Ковадло Г.П. До питання про цінність толерантності у сучасному світі // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. пр. – К.: Укр. Центр духовної культури, 2006. – Вип. 51. – С. 37.
9. Єрмоленко А.Є. Комунікативна практична філософія: Підручник. – К.: Лібра, 1999. – 488 с.
10. Hoffe O. Ist die transzendentale Vernunftkritik in Sprachphilosophie aufgehoben? // Philosophisches Jahrbuch. – 1984. – Bd. 91. – S. 250-272.
11. Гіптерс З.В. Культурологічний словник-довідник. – К.: ВД "Професіонал", 2006. – 328 с.
12. Ільїн В.В. Апологія ірраціонального. Філософія для тебе. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 232 с.

Матеріал надійшов до редакції 03.09.2007 р.

Василец О.И. Вопрос о категориальной определенности понятия "толерантность".

В статье рассматриваются различные подходы к определению понятия "толерантность", подчеркивается необходимость мультипарадигматического освоения данного концепта в контексте диалектики общего – особенного – единичного, взаимодействия с различными видениями "Я-концепции" и реалиями современной социальной практики.

Vasylets O.I. Question about Categorial Definiteness of Concept "Tolerance".

The article deals with different approaches to the definition of the notion "tolerance". First of all, the necessity of this concept multiparadigmaltic mastering in the context of general – peculiar – unitary dialectics, interaction with the different visions of "I-conception" and the contemporary social practice realia is underlined.